

MALİYYƏ SAXTAKARLIĞININ SXEMPLƏRİ

Bakı ş.

26 may 2026-cı il

Çıxışının istiqamətləri:

- Maliyyə nədir?
- Maliyyə saxtakarlıqlarının sxemləri (nümunələr, misallar)
- Auditorların maliyyə saxtakarlıqlarının müəyyənləşdirilməsində rolu
- Auditorların bu istiqamətdə yerinə yetirilməsi məcburi olan prosedurları
- Maliyyə saxtakarlıqlarının nəticələri üzrə audit hesabatları və audit rəyləri

MALİYYƏ NƏDİR?

- **Maliyyə** — pulun və digər qiymətli aktivlərin yaradılması, idarə edilməsi və investisiya edilməsi prosesidir. Geniş mənada bu sahə resursların zamanla bölüşdürülməsi, xərclərin planlaşdırılması və risklərin idarə olunması ilə məşğuldur
- **Maliyyə** — pul və digər maddi resursların idarə olunması, toplanması, bölüşdürülməsi və istifadə olunması ilə bağlı olan anlayışdır. Sadə desək, maliyyə insanların, şirkətlərin və dövlətin pulla necə davrandığını öyrənir.
- **Maliyyə** (ing. finance) — biznes maliyyəsi, fərdi maliyyə və ictimai maliyyəni əhatə edir. Maliyyəyə pul yığımı və adətən, pulun borc verilməsi də daxildir. Əsasən, zaman, pul və risk anlayışları və onların bir-biri ilə əlaqəsi ilə məşğuldur. Eyni zamanda, pulun xərclənməsi və büdcənin hazırlanması ilə də məşğuldur. Maliyyə prosesi, əsasən, fiziki və hüquqi şəxslərin banka əmanət yerləşdirməsi vasitəsilə işləyir. Bank pulu digər fiziki və hüquqi şəxslərə istehlak və ya investisiya məqsədilə kredit olaraq verir və onlardan faiz tələb edir.

MALİYYƏ NƏDİR?

Yuxarıdakı maliyyə anlayışından tam aydın olur ki, maliyyə dedikdə konkret pul, pul ekvivalentlərinin idarə edilməsi və bununla bağlı əməliyyatlar başa düşülür.

Maliyyə aşağıdakı suallara cavab verir:

- Pul haradan gəlir?
- Necə xərclənir?
- Necə yığılır və artırılır?
- Risklər necə idarə olunur?

MALİYYƏ NƏDİR?

- “Maliyyə saxtakarlığı” — pul, bank əməliyyatları, investisiya və ya maliyyə məlumatları ilə bağlı insanları aldatmaq və qanunsuz qazanc əldə etmək məqsədilə edilən fırıldaqçılıqdır.

Maliyyə saxtakarlığı, dələduzluq və korrupsiya

Dələduzluq dedikdə isə ümumi halda-Maliyyə hesabatlarında təsərrüfat subyekti tərəfindən qəsdən təhriflərin nəticəsində aktivləri mənimsənilməsi, həmçinin aldatma yolu ilə haqsız və qeyri-qanuni yolla mənfəət əldə etmək üçün müəssisənin rəhbərliyi, idarəetməyə məsul şəxsləri və işçiləri arasından bir və ya bir neçə şəxsin və ya üçüncü tərəfin qabaqcadan düşünülmüş hərəkəti başa düşülür.

Koorupsiya dedikdə - vəzifəli şəxslərin öz statusundan, təmsil etdiyi orqanın (qurumun) statusundan, vəzifə səlahiyyətlərindən və ya həmin status və səlahiyyətlərdən irəli gələn imkanlardan istifadə etməklə qanunsuz olaraq maddi və sair nemətlər, imtiyazlar və ya güzəştlər əldə etməsi, habelə fiziki və hüquqi şəxslər tərəfindən qeyd edilən maddi və sair nemətlərin, imtiyazların və ya güzəştlərin qanunsuz olaraq vəzifəli şəxslərə təklif və ya vəd olunması və yaxud verilməsi yolu ilə həmin vəzifəli şəxslərin ələ alınmasıdır.

Dələduzluq hallarına nümunələr:

Maddi sərvətləri mənimsənilməsi(mal-materiallar, xammal, hazır məhsul və digər ehtiyatlar

Pul vəsaitlərinin mənimsənilməsi

Gəlirlərin gizlədilməsi, qeyri-qanuni əldə edilməsi

Xərclərin artırılması, yalançı mənfəətin formalaşdırılması

Debitor borcların artırılması

Kreditor borcların azaldılması

Yalandan investisiyaların şişirdilməsi

Əsassız kapital qoyuluşlarının dəyərinin artırılması

Yalandan əsas vəsaitlərin, qeyri-maddi əmlakın silinməsi

Bioloji aktivlərin silinməsi, xarab edilməsi

İstehsalatın maya dəyərinin artırılması, məhsulun zaylaşdırılması, itki normalarının artırılması

Səhmlərin dəyərinin azaldırılması və xüsusi hallarda artırılması

Nizamnamə kapitalının əmlak hesabına yalandan şişirdilməsi

Və digər belə küllü miqdarda dələduzluq hallarını nümunə kimi göstərmək olar

Maliyyə saxtakarlıqlarının sxemləri (nümunələr, misallar)

ƏNƏNƏVİ METODLAR

- ➡ Bank kartı məlumatlarının oğurlanması
- ➡ Saxta kredit və ya investisiya təklifləri
- ➡ Piramida sxemləri
- ➡ Vergidən yayınmaq üçün saxta sənədlər hazırlamaq
- ➡ Başqasının hesabından icazəsiz pul çıxarmaq
- ➡ Onlayn ödəniş fırılداqları

Maliyyə saxtakarlıqlarının sxemləri (nümunələr, misallar)

Sıra a NN	Saxtakarlıq sxemaları, modelləri	Saxtakarlığın xüsusiyyəti
1	Şirkət əsas vəsaitləri(torpaq, tikili və avadanlıqlarını), inventarlarını uçotdan gizlədir və onları təqdim edərək uçotdan gizlədilmiş vəsait əldə edir.	Digər xüsusiyyətlə saxtakarlıq əməliyyatı sayılır
2	Şirkət uçotda olan əsas vəsaitləri(torpaq, tikili və avadanlıqlarını), inventarlarını təqdim edərək əldə etdiyi vəsaiti uçotdan gizlədir.	Digər xüsusiyyətlə saxtakarlıq əməliyyatı sayılır
3	Cəmiyyətin anbarında olan ehtiyatların inventarizasiya zamanı bir çox ehtiyatların artıq və bir çox ehtiyatların isə çatışmamazlıqları olmuşdur.	Digər xüsusiyyətlə saxtakarlıq əməliyyatı sayılır
4	Şirkət istehsal etdiyi hazır məhsulun müəyyən hissəsini uçota almamışdır və həmin hissəsini təqdim edərək uçotdan gizlədilmiş gəlir əldə etmişdir.	Digər xüsusiyyətlə saxtakarlıq əməliyyatı sayılır

Maliyyə saxtakarlıqlarının sxemləri (nümunələr, misallar)

Sıra a NN	Saxtakarlıq sxemaları, modelləri	Saxtakarlığın xüsusiyyəti
5	Şirkət Xərc maddəsi kimi malgöndərənlərə vəsait ödəmişdir və malgöndərən şirkətə real olaraq mal təqdim etməmişdir və ya müəyyən hissəsini təqdim etmişdir.Nəticədə malgöndirən şirkətə müəyyən məbləğdə vəsait geri qaytarmışdır.	Dolayısı maliyyə saxtakarlığı əməliyyatı sayıla bilər
6	Bir neçə şirkət eyni təsisçiyə və ya bir-biri ilə əlaqədar olan şəxlərə məxsusdur.Şirkətlər bir birinə küllü məbləğdə borc vəsaitləri ödəyir.Nəticə borclar bir-birinə qaytarılmır və müəyyən məbləğlər borclu şirkətlərdə dividend, nağd formada nağlaşdırılır.	Birbaşa maliyyə saxtakarlığıdır
7	Təsisçi tanınmış şəxs və ya məmur olur.Təsisçi küllü məbləğdə nizamnamə kapitalının formalaşması üçün vəsait qoyur şirkətə və nizamnamə kapitalını artırır.	Birbaşa maliyyə saxtakarlığıdır
8	Şirkət təsisçisi küllü məbləğdə nizamnamə kapitalının artırılması üçün vəsait qoyur və artırır.Müəyyən dövrdən sonra nizamnamə kapitalını geri görür.	Birbaşa maliyyə saxtakarlığıdır

Maliyyə saxtakarlıqlarının sxemləri (nümunələr, misallar)

9	Şirkət xalis mənfəəti törəmə müəssisə yaradaraq nizamnamə kapitalının artırılmasına yönəldir və törəmə müəssisədə bir müddət sonra nizamnamə kapitalını azaldaraq vəsaiti geri görür.	Birbaşa maliyyə saxtakarlığıdır
10	Şirkət əsas vəsaitləri törəmə müəssisə yaradaraq nizamnamə kapitalının artırılmasına yönəldir və törəmə müəssisədə bir müddət sonra nizamnamə kapitalını azaldaraq pul formasında vəsaiti geri görür.	Dolayısı maliyyə saxtakarlığı əməliyyatı sayıla bilər
11	Şirkət xaricdən borc vəsaitlərini əldə edir və yaratdığı törəmə şirkətlərin nizamnamə kapitalının formalaşmasına yönəldir və sonradan törəmə müəssisələrin paylarını fiziki şəxslərə satır, fiziki şəxslər də nizamnamə kapitalını azaltmaqla vəsaiti leqallaşdırırlar.	Birbaşa maliyyə saxtakarlığıdır
12	Şirkət uçotdan güzlətdiyi malları, hazır məhsulları uçota olan satır və qara pullar formalaşır, amma faktiki uçotunda həmin mallar qalır.Eyni zamanda alıcıya EQF və sənədləşmiş formada malları satır, alıcı əsas və ƏDV-si məbləğini şirkətə ödəyir.Alıcı isə ödədiyi məbləğin müəyyən hissəsini geri qaytarma şərti ilə əməliyyatı həyata keçirir.	Dolayısı maliyyə saxtakarlığı əməliyyatı sayıla bilər

Maliyyə saxtakarlıqlarının sxemləri (nümunələr, misallar)

13	Bu ən çox tenderlərdə baş verir.Tenderi podratçı təşkilat udur.Eyni zamanda podratçı təşkilat qeyri-rezidentlərlə müqaviələlər bağlayaraq vəsaitlər xaricə köçürülür.Nəticədə vəsaitlər ofşor və azad iqtisadi zonalarda,digər ölkələrdə nağlaşdırılır.	Dolayısı maliyyə saxtakarlığı əməliyyatı sayıla bilər
14	Şişirdilmiş və yalançı əmək haqqılar.	Dolayısı maliyyə saxtakarlığı əməliyyatı sayıla bilər
15	Şirkət qeyri-rezidentlərdən şişirdilmiş qiymətlərlə mallar əldə edir və Malların dəyəri ödənilməklə xaricdə əlavə gəlirlər əldə edirlər.	Dolayısı maliyyə saxtakarlığı əməliyyatı sayıla bilər
16	Şirkət qeyri-rezidentdən xidmətlər əldə edir və vergidən azad olam sertifikatını əldə etməklə, xaricə ödənilmiş məbləğləri nağdlaşdırırlar.	Dolayısı maliyyə saxtakarlığı əməliyyatı sayıla bilər
17	Bir-biri ilə bağlı olan şirkətlər bir-birinə borc verir və bölüşdürülməmiş mənfəət olan şirkətdə dividend kimi ödənilməklə nağdlaşdırılır.Amma sonradan borclar qaytarılmır.	Birbaşa maliyyə saxtakarlığıdır
18	Şirkət uçotunda olan bina, tikili və ya nəqliyyat vasitəsini nağd formada böyük məbləğdə satır, amma qalıq dəyəri ilə rəsmiləşdirir.	Digər xüsusiyyətli saxtakarlıq əməliyyatı sayılır

Maliyyə saxtakarlığı ehtimalını göstərən vəziyyətlərə dair nümunələr

- Yuxarıdakı cədvəldən göründüyü kimi bəzi əməliyyatlar vardır ki, onları mən maliyyə saxtakarlığı kimi qiymətləndirməmişəm. Bəzi əməliyyatlar birbaşa maliyyə saxtakarlığı kimi, bəzilərini isə dolayısı qaydada maliyyə saxtakarlığı kimi nəzərə almışam.
- Sual oluna bilər ki, nəyə görə saxtakarlıqları 3 qrupa bölmüşəm?
- Belə ki, birbaşa maliyyə saxtakarlığı birbaşa pul vəsaitlərinin idarə edilməsi ilə formalaşır. Siyahıya da baxsaq birbaşa maliyyə saxtakaqlığı kimi qiymətləndirdiyim hallar birbaşa pulların idarə edilməsi ilə formalaşmışdır.
- Dolayısı ilə olan isə pulların və digər aktivlərin, öhdəliklərin idarə edilməsi ilə sonda pul vəsaitlərinin geri qaytarılması sxemləridir.
- Amma digər xüsusiyyətli saxtakarlıq, dələduzluq sxemlərində isə aktivlərin, öhdəliklərin idarə edilməsinin nəticəsində sonda pul vəsaitlərinin əldə edib-edilməməsi sual altında olur. Yəni ola bilər ki, pul vəsaitləri yox, digər əmlak, aktiv, üstünlüklər əldə oluna bilər, ona görə də həmin əməliyyatları mən digərləri kimi nəzərə almışam.

Maliyyə saxtakarlığı ehtimalını göstərən vəziyyətlərə dair nümunələr

- ❑ Rəhbərlik və ya əməkdaşların sorğulara verdikləri qeyri-ardıcıl, qeyri-müəyyən və ya ağlasığmaz cavablar, analitik prosedurların nəticələri.
- ❑ Müəssisənin uçot sənədləri ilə təsdiqləmələr barədə sorğulara cavablar arasında tipik olmayan uyğunsuzluqlar.
- *Auditor və rəhbərlik arasında mürəkkəb və ya qeyri-adi münasibətlər, o cümlədən:*
- ❑ Audit sübutlarının əldə edilə biləcəyi uçot sənədlərinə, obyektlərə, müəyyən əməkdaşlara, istehlakçılara, satıcılara və digər şəxslərə auditorun çıxış imkanından imtina edilməsi.
- ❑ Mürəkkəb və ya mübahisəli məsələləri həll etmək üçün rəhbərliyin əsassız olaraq qoyduğu qısa müddətlər.

Maliyyə saxtakarlığını göstərən vəziyyətlərə dair nümunələr

- ❑ Müəssisənin tələb olunan informasiyanın təqdim edilməsi zamanı yol verdiyi qeyri-tipik ləngimələr.
- ❑ Kompyuterləşdirilmiş audit metodlarından istifadə etməklə test aparılması məqsədilə auditorun başlıca elektron fayllarına girişini asanlaşdırmaqdan boyun qaçırma.

➡ *Digər*

- ❑ Rəhbərliyin auditorun idarəetməyə məsul şəxslərlə özünün
- ❑ iştirakı olmadan görüşməsinə icazə vermək istəməməsi.
- ❑ Uçot qiymətləndirmələrində tez-tez baş verən və dəyişmiş şəraitlərin nəticəsi olmayan dəyişikliklər.
- ❑ Müəssisənin davranış qaydalarının pozulmasına dözümlülük.

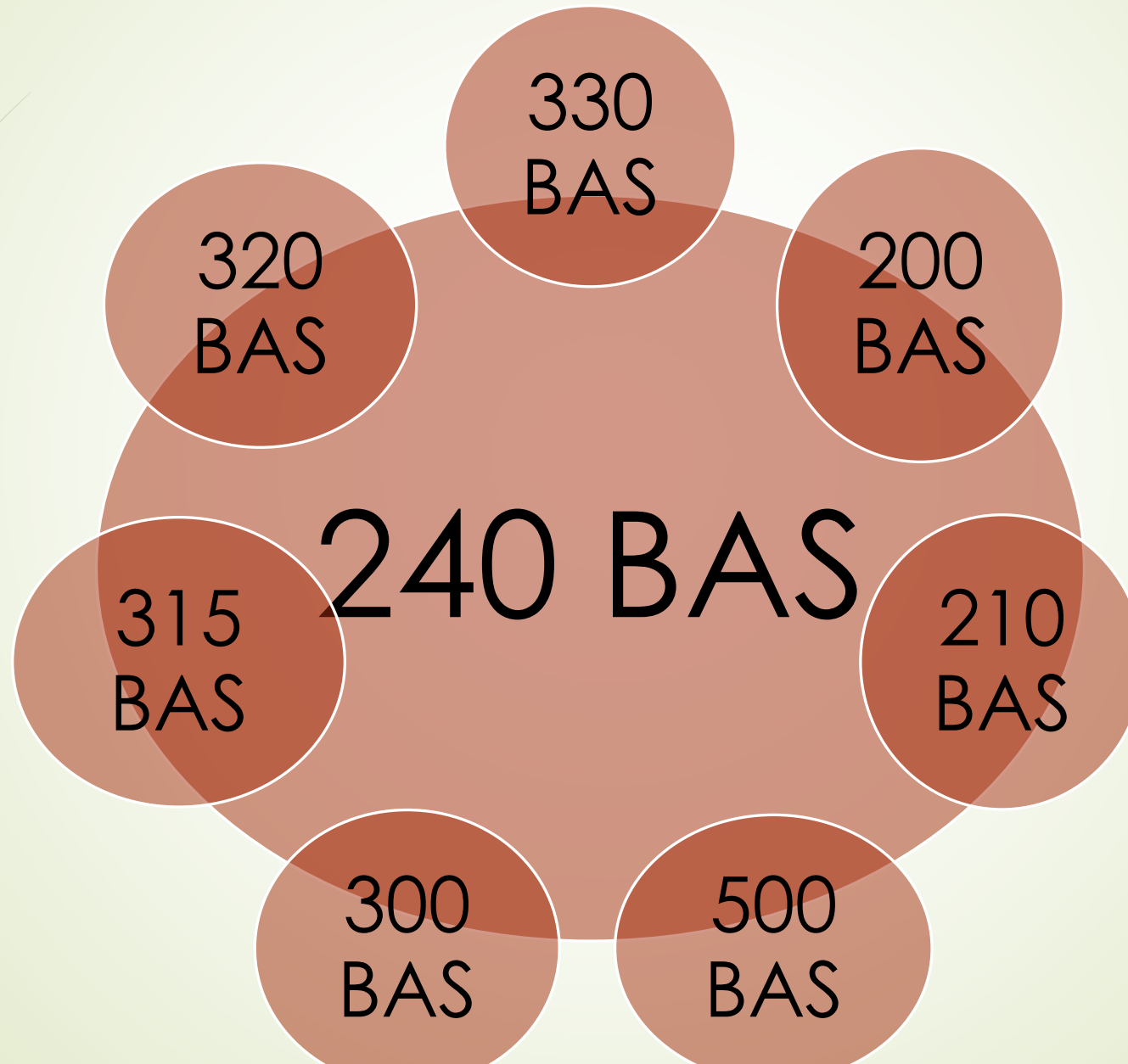
PƏŞƏKAR İNAMSIZLIQ

- Auditor qeyd etdiyimiz və nümunədə göstərdiyimiz hallarla rastlaşarsa ilk öncə ondan tələb edilən nədir? **Peşəkar inamsızlıq.**
- **Pəşəkar inamsızlığın davamı nədir?**
Rəhbərliyə və ya idarəetməyə məsul şəxslərə ünvanlanmış sorğulara verilən cavablar uyğun olmazsa, auditor bu uyğunsuzluqları araşdırmalıdır.
- Auditor rəhbərliklə və zərurət olarsa, müəssisə daxilində digər şəxslərlə müvafiq olaraq, onların müəssisəyə təsir edən hər hansı faktiki ehtimal olunan dələduzluq haqqında hansısa məlumatın malik olması barədə sorğular keçirməlidir

PƏŞƏKAR İNAMSIZLIQ

- MƏNİM ÖZ FƏALİYYƏTİNDƏ 240 SAYLI STANDARTI BİRİNCİ STANDART KİMİ QƏBUL EDİRƏM.
- VƏ BUNUN BAZASINDA ARTIQ DİGƏR HƏRƏKƏTLƏRİ EDİRƏM VƏ DİGƏR STANDARTLARIN TƏLƏBLƏRİNƏ RİAYƏT EDİRƏM.
- ƏLBƏTTƏ Kİ, İLKİN YANAŞMAM PEŞƏKAR İNAMSIZLIQ OLUR.

NÜMUNƏ

MALİYYƏ SAXTAKARLIĞI NECƏ FORMALAŞIR?

Müəssisənin rəhbərliyi, idarəetməyə məsul olan şəxs və ya digər işçilərdən bir və ya bir neçə şəxs bunu həyata keçirir.

Bu hərəkətlər mexaniki səhv nəticəsində yox, qabaqcadan düşünülmüş formada reallaşdırılır.

Bu hərəkətlər maliyyə hesabatlarının düzgün olmayan təqdim edilməsi üçün aldatma məqsədilə edilir.

Həmçinin bu addımlar rəhbərlik, digər maraqlı şəxslərin üçün haqsız və qeyri qanuni gəlirlərin əldə etməsinə yönəlmişdir.

Maliyyə saxtakarlığı hallarına görə məsuliyyət

Rəhbərliyin məsuliyyəti nədir?

Audit subyektlərində maliyyə saxtakarlığı hallarına görə bir çox hallarda birbaşa təsərrüfat subyektinin rəhbərliyi məsuliyyət daşıyır

Bir çox xüsusi hallar vardır ki, maliyyə saxtakarlığına yol verildikdə digər vəzifəli şəxslər (müəssisə rəhbərliyi istisna olmaqla) cavabdehlik daşıyır.

Amma maliyyə hesabatlarında deyərdim ki, birbaşa maliyyə saxtakarlığı hallarına cavabdehlik müəssisə rəhbərliyi və buna şərait yaradan qrup məsuliyyət daşıyır.

Ona görə ki, maliyyə hesabatlarını rəhbərlik imzalayır və bunun baş verməməsi üçün müəssisə rəhbərliyi ən azı güclü daxili nəzarət sistemini qurmalıdır.

Bəs auditorların məsuliyyəti nədir?

Auditorlar təsərrüfat subyekti tərəfindən təqdim edilmiş maliyyə hesabatlarına rəy verdikdə, baş vermiş maliyyə saxtakarlığı hallarının müəyyənləşdirilməsi üçün auditin planlaşdırmasına,

əhəmiyyətli sahələrin müəyyənləşdirməsinə ,

risklərin qiymətləndirməsinə,

risklərə qarşı cavab tədbirlərin həyata keçirilməsinə

müvafiq auditor prosedurlarının, auditor sübütalarının, auditor təsdiqləmələrinin, araşdırmaların həyata keçirilməsinə

həyata keçirmiş, həmçinin nəticələnmiş bütün addımları, sübütların sənədləşdirilməsinə birbaşa məsuliyyət daşıyır.

Bunun üçün də ən azı həm 210, həm 220, həm 240 sayılı, həm 315, həm 320, həm 330 kimi ana BAS-ların tələblərinə riayət edilməlidir.

Nəticə olaraq maliyyə saxtakarlığı hallarına yol verilmiş olsa, onda ilkin olaraq təsərrüfat subyektinin rəhbərliyinə məlumat verməlidir.

Xətanın dərəcəsinə, əhatə dairəsinə, ümumi təsirə və maliyyə hesabatlarına təsirinə uyğun olaraq bəzi hallarda mənfi rəyini ifadə etməlidir və bəzi hallarda rəydən imtina etməlidir. Bu haqda sonda fikrimi bildirəcəyəm

Auditorların audit zamanı bu halların qarşısının alınmasında tətbiq etdiyi metodlar və üsullar.

The diagram illustrates the stages of an audit process. It features a central circle with the text 'Maliyyə saxtakarlığı hallarını auditin aşağıdakı mərhələlərdə müəyyənəldirilməlidir:' (Financial fraud cases should be determined in the following stages of the audit:). This central circle is surrounded by four other circles, each representing a stage: 'Bunu auditin ilkin mərhələsində' (This is the first stage of the audit) at the top, 'Auditin planlaşdırma mərhələsində' (In the planning stage of the audit) on the right, 'Auditin yerinə yetirilmə mərhələsində' (In the execution stage of the audit) at the bottom, and 'Və rəy üçün dəqiqləşdirilmə mərhələsində həyata keçirməlidir' (And it should be implemented in the stage of clarification for the opinion) on the left. A thick, light-colored arc connects the four outer circles, forming a ring around the central one. On the far left, there is a dark red arrow pointing right and some faint, curved lines.

**Bunu auditin ilkin
mərhələsində**

**Maliyyə
saxtakarlığı
hallarını auditin
aşağıdakı
mərhələlərdə
müəyyənəldirilməlidir:**

**Auditin
planlaşdır
ma
mərhələsin
də**

**Auditin yerinə yetirilmə
mərhələsində**

**Və rəy üçün
dəqiqləşdiril
mə
mərhələsində
ə həyata
keçirməlidir**

SƏNƏDLƏŞDİRMƏ

Əvvəldən qeyd edildiyi kimi auditor auditin deyərmiş ki, bütün mərhələlərində maliyyə saxtakarlığıla bağlı olan halları sənədləşdirməlidir.

- Yəni konkret maliyyə saxtakarlığı adında bir audit faylının açılması vacib deyildir. Qeyd olunduğu kimi bütün mərhələlərdə tərtib etdiyi fayllarda maliyyə saxtakarlığıla bağlı olan halları və bunun bağlı olan riskləri müəyyənləşdirməlidir və cavab tədbirləri və real tədbirlərini həyata keçirməlidir.
- Məsələn ilkin mərhələrdə rəhbərliyin davranışında, ona verilən şifahi və yazılı sorğularda və digər cavabdeh şəxslərdə olan danışıklarda maliyyə saxtakarlığın baş verə biləcəyi əhəmiyyətli sahələri və əhəmiyyətli riskləri qiymətləndirilməlidir və gələcəkdə hansı addımları atacağını müəyyənləşdirməlidir.
- Eyni ilə də planlaşdırma mərhələsində bunu etməlidir.
- Həmçinin yerinə yetirmə və yekun hesabatlılıq mərhələlərində bunlara baxmalıdır.
- Əkbətəttə ki, heç bir standart və ya tələb maliyyə saxtakarlığıla bağlı ayrıca bir audit faylının tərtib edilməsini inkar etmir, istəsəniz ayrıca bir fayl da yarada bilərsiniz.
- Faylların nümunəvi formasını da əvvəllər sizə təqdim etmişəm.

**İlkin olaraq təsərrüfat
subyekti haqqında ümumi
biliklər əldə edilməlidir**

**Növbəti addım kimi qeyri-
maliyyə məlumatlarına
nəzər yetirmək**

**Bəs hansı metod
və üsullardan
istifadə etməlidir?**

**Sonrakı addım olaraq
maliyyə məlumatlarını
audit etmək**

**İlkin maliyyə saxtakarlığı
halını müəyyəndirilsə, artıq
lazımı audit prosedurlarını
həyata keçirmək**

Bu metodların tətbiq edilməsində müəyyənləşdirildiyi üsullar:

Təsərrüfat suyektinin rəhbərliyi və vəzifəli şəxsləri ilə söhbət etmək,

müzakirələr etmək,

fəaliyyəti haqqında çoxlu biliklər əldə etmək

Subyektin fəaliyyət göstərdiyi bütün fəaliyyət sahələrinə baxış keçirmək.

İşçi heyəti ilə tanış olmaq.

Analoji fəaliyyət sahələrini araşdırmaq.

Və fəaliyyət sahəsinə uyğun olaraq digər xüsusi üsullar

**Bəs ilkin maliyyə
saxtakarlığı halları üzə
çıxarılmışdırsa daha
hansı ciddi addımlar
atılmalıdır?**

**Audit
prosedurları
və**

**Alt audit
prosedurlarının
yerinə yetirilməsi**

The diagram consists of a central red hexagon with the text "Əsas Audit prosedurları:" (Basic Audit Procedures:). Surrounding this central hexagon are six other red hexagons, each containing a specific audit procedure. The hexagons are arranged in a circular pattern, with the central one in the middle and the others around it. The procedures are: "Ümumi baxış" (General view) at the top, "İlkin müzakirələr" (Initial discussions) at the top right, "Testlər" (Tests) at the bottom right, "Nəzarət testləri" (Control tests) at the bottom, "Müqayisələr" (Comparisons) at the bottom left, and "Riyazi hesablamalar" (Mathematical calculations) at the top left. The hexagons are connected by light purple lines. The background is a light green color with a dark green arrow pointing right at the top left and some abstract lines on the left side.

**Ümumi
baxış**

**İlkin
müzakirə
lər**

**Əsas
Audit
prosedur
ları:**

Testlər

**Nəzarət
testləri**

**Müqayis
ələr**

**Riyazi
hesablam
alar**

Alt prosedurlar:

Konkret hal üçün qeyri-maliyyə məlumatların əldə edilməsi

Qeyri-maliyyə məlumatlarının reallıqla üzləşdirilməsi və müqayisəsi

Konkret hal üçün maliyyə-məlumatlarının araşdırılması

Bu hal üçün rəhbərliyə məlumatın verilməsi

Xüsusi olaraq izahatların, açıqlamaların əldə edilməsi

Sorğuların göndərilməsi

Seçmələrin həyata keçirilməsi

Sənədləşmələrin tərtib edilməsi

Sübutların toplanması

Və digər əlavə alt prosedurlar

Misal 1: AA MMC, SS MMC, VV MMC-nin təsisçisi eyni fiziki şəxslərdir. AA MMC 2024-cü ildə fəaliyyəti zərərlə başa gəlmişdir. Amma AA MMC bankdan küllü məbləğdə 1.000.000,00 manat kredit almışdır. Eyni zamanda SS MMC isə 2024-cü ildə küllü məbləğdə 1.500.000,00 manat bölüşdürülməmiş mənfəətlə başa vurmuşdur. AA MMC 1.000.000,00 manatı borc kimi SS MMC-yə ödəyir və SS MMC bu məbləği dividend kimi təsisçiyə ödəyərək nağdlaşdırır. VV MMC-nin bankında 100.000,00 manə vəsait vardır. VV MMC bunun 50.000,00 manat hissəsini borc vəsaiti kimi AA MMC-yə və 50.000,00 manatı da SS MMC-yə borc kimi ödəyir. Nəticədə SS MMC və AA MMC -də 50.000,00 manatı nağdlaşdırır. Burada da əsas məqsəd 5% dividend vergisini ödəməməkdir. Amma sonradan borclar qaytarılmır.

➔ **Misal 2:** AA MMC-nin SS MMC törəmə müəssisəsi vardır. AA MMC-nin 2024-cü ildə 2.000.000,00 bölüşdürülməmiş mənfəəti formalaşmışdır və bu mənfəəti törəmə müəssisənin nizamnamə kapitalının artırılmasına yönəldir və törəmə müəssisədə bir müddət sonra payını fiziki şəxsə ötürür və simvolik bir məbləğə satır. Törəmə müəssisə də 2025-ci ildə nizamnamə kapitalını 1.995.000,00 azaldaraq vəsaiti geri götürür. Nəticədə dividend vergisini ödəməkdən yayınır.

Bunu müəyyənləşdirmək üçün yanaşma necə olmalıdır:

İlkin olaraq,
rəhbərlikdən və
cavabdeh
şəxslərdən
fəaliyyət
haqqında çoxlu
biliklər əldə
etmək

Biliklər əldə
edəndən sonra
müəyyənləşir ki,
şübhəli maliyyə
əməliyyatları
aparılmışdır.

Şübhəli maliyyə
əməliyyatları ilə
bağlı olan
konkret ilkin
sənədləri əldə
etmək

Eyni zamandan
şübhəli maliyyə
əməliyyatlarını və
onların
nəticələrinin
maliyyə
hesabatlarında
qeyd edilmiş
hissəsinin
auditinə
başlamaq

PROSEDURLAR:

Konkret bank sənədlərininə baxış keçirilir

Konkret bank əməliyyatkarının sərəncançısını dəqiqləşdirilir.

Təsisçilərinin qərarlarına baxış keçirilir və sübüt kimi saxlanılır

Kredit müqaviləsi üzrə kreditin təyinatı müəyyənləşdirilir.

Borc müqaviləsi varsa, şərtlərinə baxmaq və əməliyyat ilə bağlı rəhbərlik və iştirak etmiş şəxslərdən izahatlar tələb etmək.

Kənar tədsiqləmələr kimi digər şirkətlərdən sübutlar əldə etmək.

Vergilərin ödənilib-ödənilməsi ilə şəxsi vərəqədən və digər hesabatlardan məlumatlar əldə etmək..

Nəticə

- Əlbətdə ki, sorğuların, araşdırmaların, pəşəkar yanaşmanın nəticəsinə uyğun olaraq auditor addım atacaqdır. Yəni bu auditor üçün ən vacib sübutdur. 1.000.000,00 manat krediti təyinatı üzrə xərclənməməsini, cəmiyyətinin özü tərəfindən 1000000 manatı nağdlaşdırma bilməməsini, bunun digər şəxsə borc verib, 5% dividend vergisini ödəməklə, dividend kimi nağdlaşdırılmasını müəyyənləşdirməkdir və bunu rəhbərliyə açıqlamaqdır. Həmçinin sonradan borcun qaytarılıb-qaytarılmamasını dəqiqləşdirməkdir.
- İkinci əməliyyatda isə 50.000,00 manat alınan borcun nağdlaşdırıb, kassada qalığının olub-olmamasını yoxlamaq və sonradan borcun qaytarılıb – qaytarılmamasını müəyyənləşdirməkdir.

Nəticə

- ➔ İkinci misalda olan əməliyyatda isə risklər daha çoxdur. Külli məbləğdə vergilərin ödənilməsi üçün formalşdırılan bir sxemadır. Auditor ilkin nizamnamə kapitalının formalaişdırılması, sonradan payların satılması və dividend vergisinin ödənilməsini müəyyənləşdirməlidir.
- ➔ Və bu əməliyyatın vergilərin hesablanılmaması kimi risklərin olduğunu rəhbərliyi açıqlamalıdır.

AUDİTİN NƏTİCƏSİ

Auditin nəticəsi olaraq maliyyə saxtakarlığı halları olduqda auditorun hərəkəti:

- İlk olaraq rəhbərliyə və ya təsisçiyə, sahibkara məlumatı verilməsi və bu həm ilkin, həm, planlaşdırma, həm yerinə yetirilmə və son hesabatlılıq mərhələsində məlumat verməlidir.
- **Tənzimləyici və hüquq mühafizə orqanları ilə əlaqə** (İst: Paraq. 43)

A65. Müştəri məlumatlarının məxfiliyinin qorunub saxlanması ilə bağlı auditorun peşə vəzifəsi dələduzluq faktının üçüncü tərəfə çatdırılmasına mane ola bilər. Bununla belə, müxtəlif ölkələrdə auditorun məsuliyyəti fərqlənə bilər və müəyyən hallarda məxfiliyin qorunması vəzifəsi qayda, qanun və ya məhkəmə qərarının qüvvədə olması ilə əlaqədar tətbiq edilməyə bilər. Bəzi ölkələrdə maliyyə müəssisəsi dələduzluğun baş verməsi barədə nəzarət orqanlarına məlumat verməklə bağlı qanunla müəyyən edilmiş vəzifəyə malik olur. Həmçinin, bəzi ölkələrdə rəhbərlik və idarəetməyə məsul şəxslər düzəlişedici tədbirlər görmədiyi hallarda auditor maliyyə hesabatlarında təhriflər haqqında dövlət orqanlarına məlumat verməlidir.

A66. Auditor yaranmış şəraitə uyğun münasib hərəkət səmti müəyyən etmək və müəyyən edilmiş dələduzluğun ictimaiyyətin marağı üzrə aspektlərini nəzərdən keçirərkən atılacaq zəruri addımları dəqiqləşdirmək üçün hüquqi məsləhət almağı məqsədəuyğun hesab edə bilər.

AUDİTİN NƏTİCƏSİ – AUDİTOR HESABATI

Maliyyə saxtakarlığı üzrə müəyyənləşdirilmiş pozuntuların səviyyəsinə və maliyyə hesabatlılığının və əlaqəli audit yoxlamalarına təsirinə , həmçinin auditorun özü üçün müəyyənləşdirdiyi risklərə uyğun olaraq da audit rəyini ifadə edir.

- Onsuz da standart rəylərdə auditorun və rəhbərliyin məsuliyyətində dələduzluq halları nəzərə alınır və hesabatda əks olunur.
- Amma nəticə olaraq auditor düzgün rəy ifadə etməlidir.
- Praktika göstərir ki, maliyyə saxtakarlığı halları baş verdikdə **3 formada rəy ifadə edilir.**
- **Şərti müsbət rəy**- Auditor dələduzluq halı aşkar etmişdir və bu dələduzluq halı cəmiyyətə, ictimaiyyətə, bəşəriyyətə zərər vurmamışdır və rəhbərlik tərəfindən auditor ona bildirdikdən sonra aradan qaldırmışdır.
- **Mənfi rəy** - dələduzluq halları olmuşdur, yəni də cəmiyyətə, ictimaiyyətə, bəşəriyyətə zərər vurmamışdır və rəhbərlik tərəfindən auditor ona bildirdikdən sonra aradan qaldırmamışdır.
- **Rəydən imtina** - cəmiyyətə, ictimaiyyətə, bəşəriyyətə zərər vurmuşdur.
- **AMMA TÖVSIYƏ EDƏRDİM Kİ, ƏSASƏN ŞƏRTİ MÜSBƏT RƏY VƏ RƏYDƏN İMTİNA EDİLSİN.**

AUDİTİN NƏTİCƏSİ – AUDİTOR HESABATI

- YUXARIDA QEYD ETDİYİM 2 MİSAL HAQQINDA
TƏQDİM EDƏCƏYİM RƏYLƏR HAQQINDA
FİKİRLƏRİM

YENİLİKLƏR

Bundan əlavə bildiyiniz kimi hal- hazırda bütün dünyada olduğu kimi ölkəmizdə də rəqəmsallaşma, robotlaşma, innovativ yanaşmalar inkişaf edir və bununla bağlı olaraq maliyyə saxtakarlığı, korrupsiya və dələduzluq hallarının da xüsusiyyətləri, meyarları, baş vermə üsulları, metodları da dəyişir, deyərdim ki, daha da innovativ olur.

- Məsələn güclü proqram təminatları formalaşır, yaranır ki, həmin proqram təminatları vasitəsilə bütün istehsal, xidmət, satış, bank hesablaşmaları sistemləri və digər fəaliyyət növləri idarə edilir ki, burada çoxlu yeni maliyyə saxtakarlığı, korrupsiya və dələduzluq növləri, xüsusiyyətləri yaranır ki, onlara qarşı da yeni metod və üsullar, audit prosedurları həyata keçirilməlidir.
- Bununla bağlı olaraq da qeyd etdiyim metod və üsullar tam əhatə etməsə də, kiçik bir hissə olsa da, ilkin bu yanaşmalar, məqsədlər üçün istifadə etmək olar.

**DİQQƏTİNİZƏ GÖRƏ
TƏŞƏKKÜR EDİRƏM**

